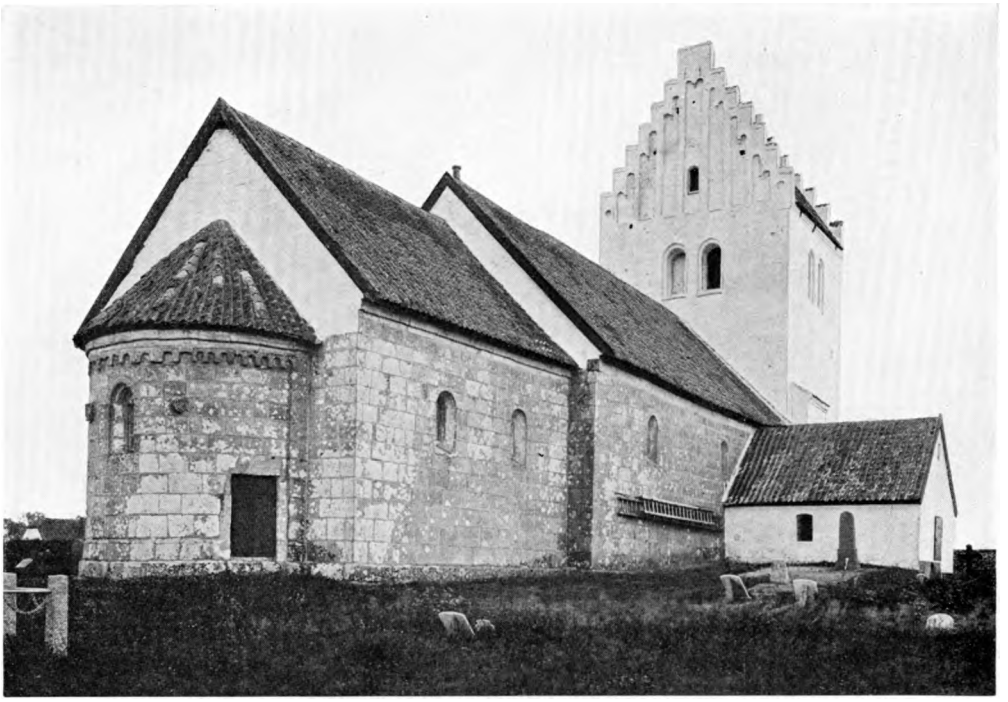

P. N. 1916

Fig. 1. Tømmerby. Ydre, set fra Nordøst.

TØMMERBY KIRKE

VESTER-HAN HERRED

Ifølge Traditionen skal Kirken have være indviet til Erik Ejegods Dronning Bodil, »eller nogen anden St. Bodild til Ære«[1]. Der kan dog ikke herske Tvivl om, at Kirkens katolske Værnehelgen var den engelske *S. Botulf,* hvis Helgendag er 17. Juni. I Valdemars Jordebog nævnes, at Kongen havde Besiddelser i »Tymberby« Mark[2], og ialfald senere i Middelalderen var Kongen Kirkens Patron. Christian 1. overdrog 1460 Patronatsretten til Vestervig Kloster[3], som beholdt den til Reformationen, hvorefter Kirken atter kom under Kronen. 1549 stævnede Lensmanden Axel Juul paa Kongens Vegne Kirkeværgerne i Tømmerby til Møde i København for en Klokke, »som de fordristede sig til at forkomme og solgte med Urette«[4]. 28. Oktober 1699 blev Kirketienden med Jus patronatus tilskødet Otto Marsvin[5] til Trudsholm (Randers A.), og Kirken var nu i Privateje[6], indtil den overgik til Selveje 2. April 1913.

Kirken har sikkert været *Fjerdingskirke* og som saadan haft Tilknytning til Hannæs, ogsaa kaldet Næsbo Fjerdingsting, der blev endelig nedlagt 1687[7]. 1631 hedder det: »1 Aalborg Stift om Løverdagen ved Saltum Kirke udi Hvetbo Herred, som og paa Hamers (Fejl for Hannæs) ved Timmerby Kirke holdes Ting og undertiden i Vaabenhuset, hvor med Bulder og blodige Eder saa rumores, at Præsten kan ikke i Rolighed skrifte«[8].

Om Kirken gaar flere *Sagn;* foruden de almindelige om stenkastende Kæmper[9], fortælles det, at Kirken er bygget i selve den hedenske Tid af en Mand ved Navn Vidrik Vis. Der skal i sin Tid have siddet en Sten i Kirkemuren med følgende Indskrift:

»Jagh heite Viderich Viss
Fadur min bod paa Høuris
Jag giord Kyrkia for tig
Bed du got for mig.
Min fadur ligger i Ollehøu
Jeg vil selv ligge i Vegelhøu«.

Stenen skulde Niels Krabbe til Vesløsgaard paa Grund af den sjældne Indskrift have flyttet derfra paa den Tid, da Tommerup var Præst der. Hr. Anders Pedersen Morsing lod den flytte til Torstedlund, hvorfra den senere er forsvundet. Man mente, at Billedkvadrene paa Apsiden forestillede den vidrikske Families Vaaben[10]. Om disse Kvadre udtaler Jens Bircherod i sin Dagbog 23. Juli 1699: »Adskillige udi underlige Figurer udgravne Stene, som i Kirkens Muur ved dens første Opbyggelse ere indsatte: hvorom Folket der paa Steden haver adskillige og besynderlige Traditioner«[11].

Paa Kirkegaarden siges en Jomfru at være begravet, som havde sin Bolig der, og hun siges at ligge paa samme Sted, hvor Bordet var i hendes Hus[10].

Naar det i Danske Atlas (1769) siges, at der hos Kirken er »et lidet *Capel,* ogsaa bygt af hugne Sten«, gælder dette sikkert kun den til Sakristi omdannede Apsis.

Kirken ligger nordøstligt i Sognet, ret ensomt; om Landsbyen Tømmerby hedder det i Præsteindberetningen 1638, at den ligger »Sydvest fra Kirken en Halvfjerdingmils Vej«. Tæt Øst for Kirkegaarden er der en Kystbrink ned mod de udtørrede Limfjordsvejler. Den rummelige, endnu for en stor Del græsbevoksede Kirkegaard hegnes af store Stendiger. Ved Indgangene staar kløvede Granitstolper.

Den anselige Bygning bestaar af Apsis, Kor og Skib fra romansk Tid samt Taarn og Vaabenhus fra sengotisk Tid. Orienteringen haren mindre Misvisning til Nord.

Den romanske *Granitkvaderkirke* er den største og rigest prydede i Herredet. Murene har Skraakantsokkel, 0,35 cm høj, men paa *Apsis* (Fig. 4), hvor Sylden ikke er jorddækket, er der over Skraakanten et profileret Sokkelskifte (S. 96, Fig. 19). Begge Apsidens Sokkelled har nærmest Korets Østgavl Fremspring under to Lisener, der naar op til Enderne af en Buefrise under Gesimsen. De smaa, rundstavprofilerede Bueslag, som ikke har Konsolled, er meget uregelmæssige, ofte næsten retvinklede, bredere over Apsidens søndre Del, smallere over den nordre, hvor en af Tappene mellem Buerne er formet som et Dyrehoved med opstaaende Øren. Der er hugget flere Buer i de enkelte Kvadre, og disse er sammenstillet saa vilkaarligt, at de et Par Steder danner Tvillingbuer uden Mellemtap og andre Steder Buer med Tap af dobbelt Bredde. Gesimsskiftets nederste Del er bindig med Buefrisen, medens dets øverste Del er kraftigt udladende, rundprofileret. Apsidens anselige Østvindue (H. 143 cm, Br. 80, over Soklen 151) har kraftig, stærkt leddelt Karmprofil, paa selve Kanten en svær Bundstav, der i Smigsiden ledsages af en mindre og paa begge Sider desuden af Hulinger; Overliggerens Bue er temmelig flad, og dens Overkant følger Profilerne; Saalbænken, der bestaar af to Kvadre, har smiget Forkant, som begrænses af Profilernes nederste Ender, men dens indre Del er

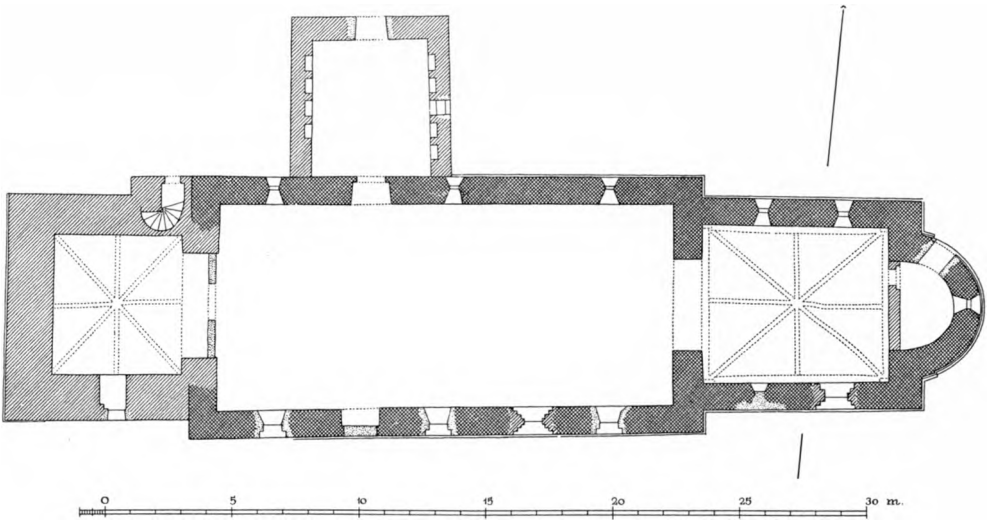

Fig. 2. Tømmerby. Plan 1:300. Maalt af C. G. Schultz 1936.

næsten plan. Foruden det nysnævnte Hoved i Bueslagfrisen er Apsiden smykket med seks store Billedkvadre. Vinduet flankeres af to stærkt fremtrædende Mandshoveder, o. 30 cm høje, med kuglerunde Øjne, der omgives af Vulster, og med glat Skæg, hvis Overkant løber fra Næseroden forbi Mundvigene og derfra langs Kinderne op til Ørene. Det nordre Hoved (Fig. 6) er bredt og lavpandet, det søndre (Fig. 10) slankere og fornemmere, med lokket Haar over Panden. De fire andre Reliefkvadre sidder alle paa Rundingens søndre Del. Nederst, umiddelbart over Soklen, ses en Hjort (Fig. 9), forfulgt af en Hund, der springer op og bider den i Bagkroppen; over Hunden et langstrakt, svajet, trefliget Blad, maaske forestillende et Træ. I Højde med Vinduets Saalbænk sidder en Kvader med en hornblæsende Jæger (Fig. 7); i højre Haand holder han et Spyd, paa hvis nedadvendte Spids der sidder et Dyrehoved, og foran ham springer et Dyr (hans Hund?) med Forpoterne paa Stenens lodrette Kant. Billedmæssigt set hører disse to Kvadre formentlig sammen; den jagede Hjort symboliserer muligvis den frelsesøgende Sjæl (Ps. 42, 1). Lidt højere oppe, men fjernere fra Vinduet fyldes en Kvader af en Løve med menneskeagtigt Hovede (Fig. 5); den holder i Forpoterne en kort Stok, og over dens Ryg ses en krumstav-lignende Genstand, der nu ikke har Forbindelse med Dyrets Krop, men dog sikkert maa opfattes som dets Hale. Endelig er der sydvestligst umiddelbart over Soklen et mindre og svagere Relief, som forestiller en Basilisk (Fig. 8) i Skikkelse af en Hane med snoet Dragehale, et Fabeldyr, som endnu kendes i hjemlig Folketro[12]. Paa Apsidens nordre Del findes et enkelt Stenhuggerfelt: den ene Side af en Afflisning er tildannet i Hesteskoform. Som Tærskelsten i Præstegaarden ligger krumhugne Apsiskvadre fra den i ny Tid brudte Præstedør.

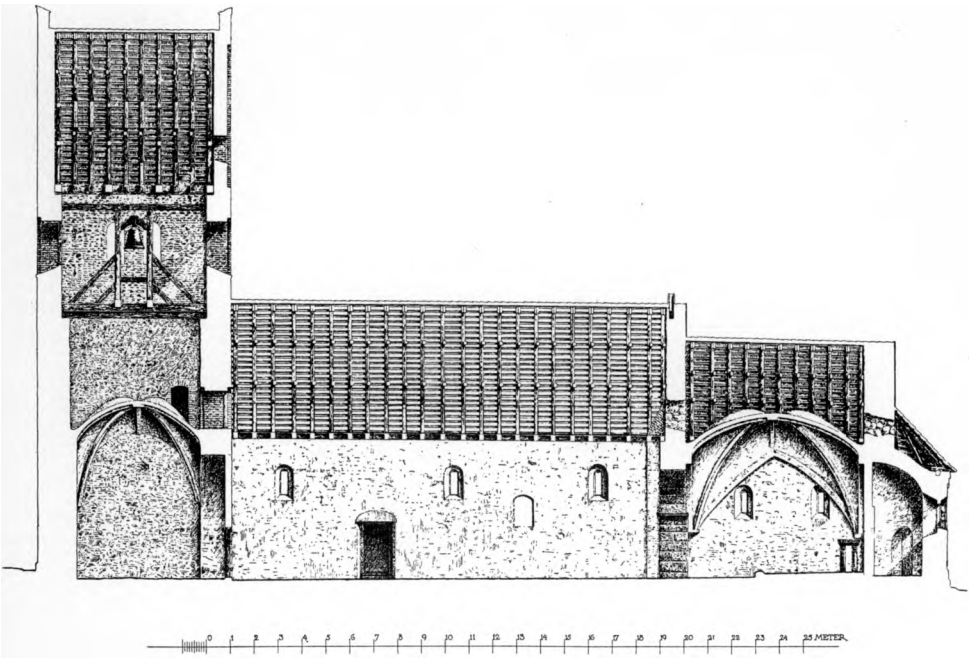
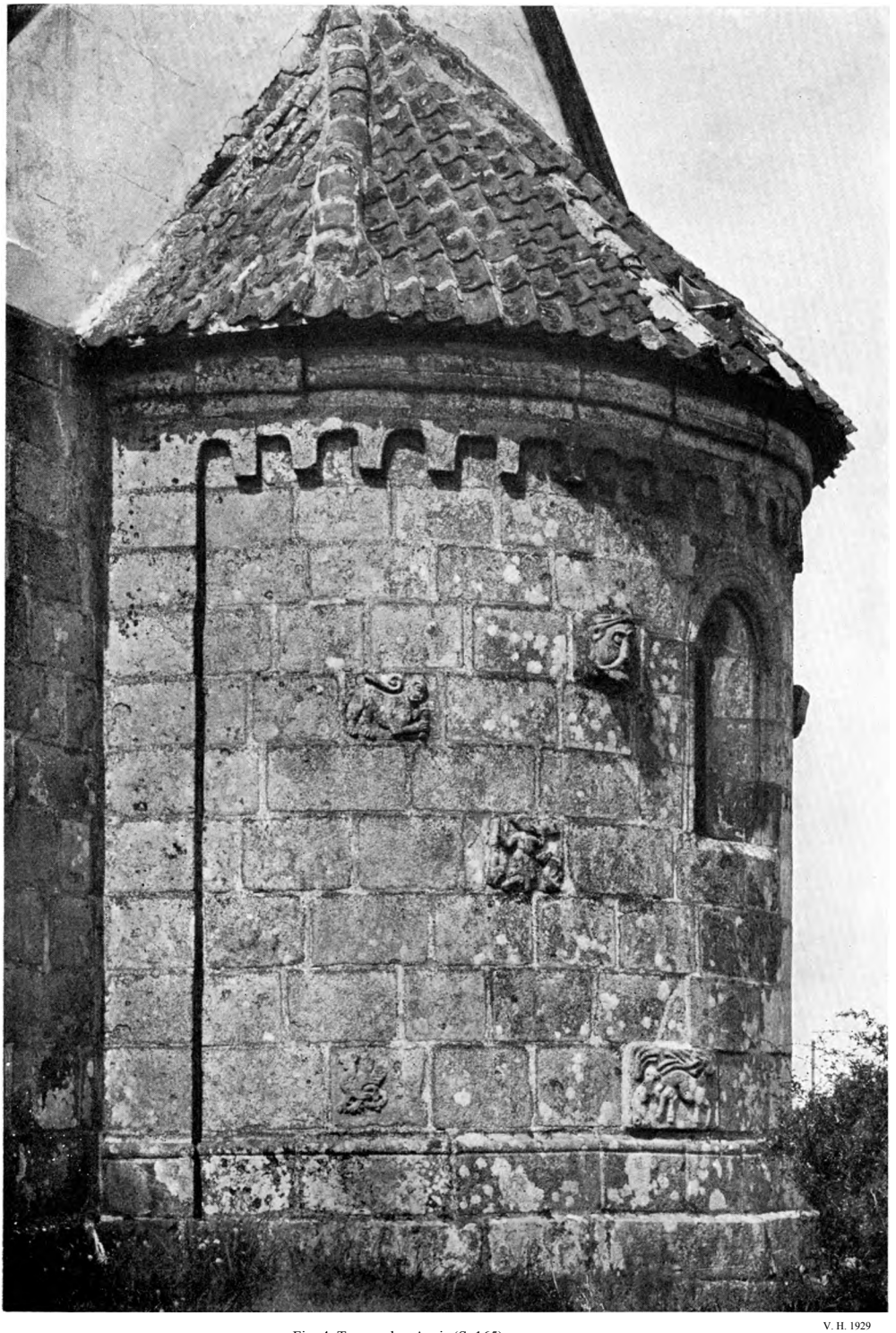

Fig. 3. Tømmerby. Længdesnit, set mod Nord, maalt 1899.
Efter Studierejser af Kunstakademiets Elever.

Det lange *Kor* har mod Sædvane haft fire Vinduer (H. o. 142 cm, Br. o. 75, over Soklen 23; den indre H. og Br. svarer ret nøje til den ydre). Af disse er de nordre endnu aabne, med hjørnefalsede Overliggere, men uden Saalbænk-monolitter; svarende til Apsisvinduet er der i Kvaderskiftet under Vinduet hugget en Skraakant. Af Sydvinduerne er kun bevaret det vestres Indersmige. Paa en Kvader nær Nordøsthjørnet og tæt under Gesimsen er der en ophøjet Knop af Form og Størrelse omtrent som i Klim. Ogsaa Koret har et Gesims-skifte, formet som paa Apsiden, men med Tovstav i Stedet for glat Rundstav.

Skibet, hvis Murhøjde er op mod 5,50 m over Soklen, har tre Nordvinduer af lignende Dimensioner som Korets, med samme Art Overliggere, men uden Skraakant paa Underskiftet. Den endnu aabne Norddør, der ikke bryder Soklen, er retvinklet, 110 cm bred. Paa den 63 cm høje Dæksten er hugget et Tympanonfelt med et Relief, forestillende en vinget Drage (Fig. 11); Buekanten ledsages af en Tovstav. Over Syddøren, der indvendig ses som en firkantet Vægniche, men udvendig er næsten helt ukendelig, fandtes ifølge Resens Atlas[13] et Lam og et Kors, der 1833 var »flyttet højere op i Muren«[14], utvivlsomt det Relief, som nu er ført til Lild Kirke (S. 185). I en Kvader Vest for Syddøren findes et sirligt Stenhuggerfelt, en Rektangel (9 x 11 cm), udenfor hvis Hjørner der er fire diagonaltstillede, fordybede Spidsovaler (sml. Østløs S. 191 Fig. 6).

I det *Indre* (sml. Fig. 3) har Apsiden Halvkuppel, hvis raa Kampesten ses

V. H. 1929

Fig. 4. Tømmerby. Apsis (S. 165).

V. H. 1929

Fig. 5. Løven med Menneskehoved.

E. M. 1938

Fig. 6. »Plebejerhovedet«.

V. H. 1929

Fig. 7. Jægeren.

V. H. 1929

Fig. 8. Basilisken.

Fig. 9. Hjorten.

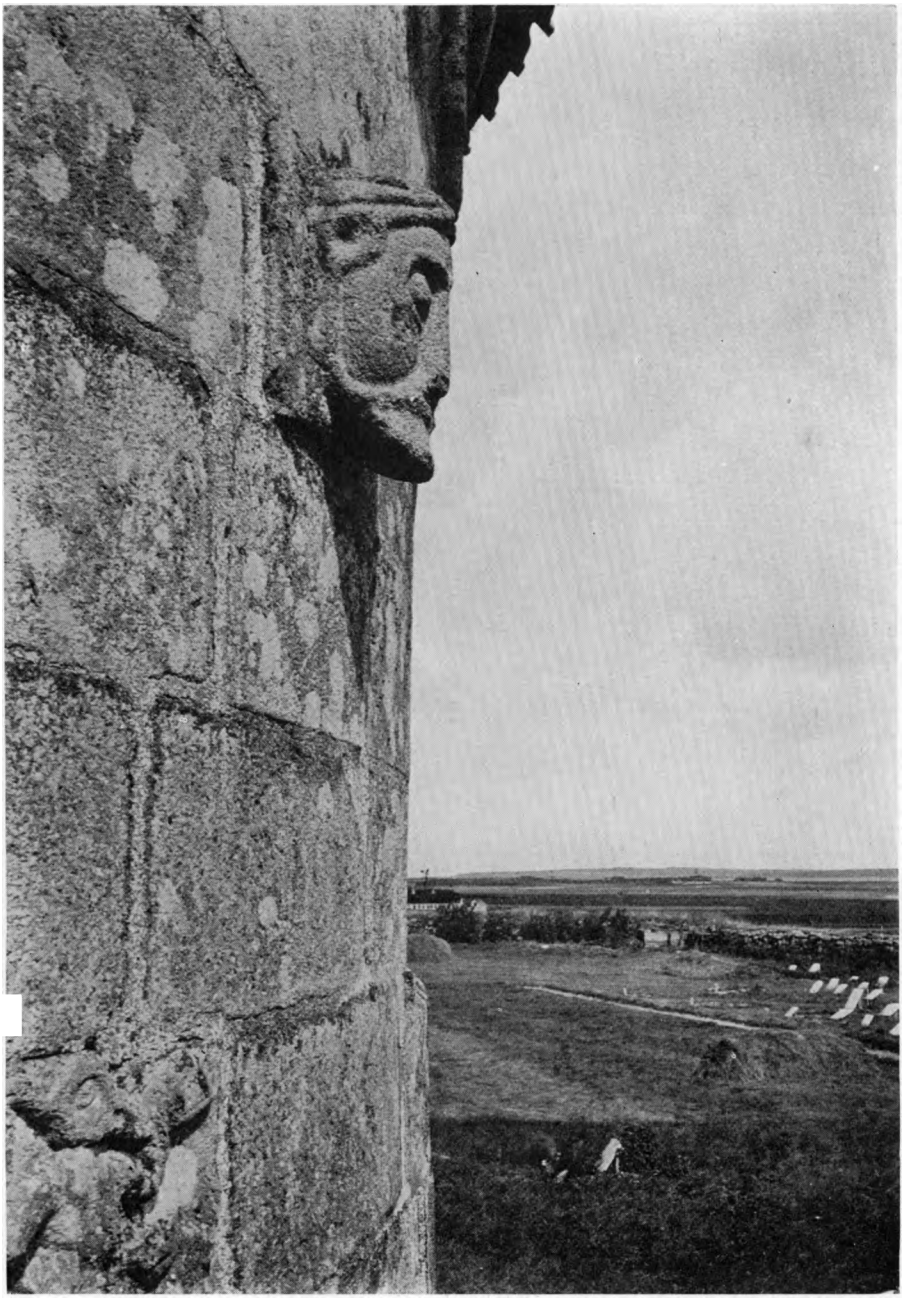
Fig. 5—9. Tømmerby. Billedkvadre paa Apsiden (S. 166).

paa Oversiden. Apsismundingens Bueslag er for største Delen ødelagt af en senere indbygget Skillemur; kun den paa Kirkeloftet synlige Top er bevaret (se ndf.). Triumfbuen har nogenlunde ens profilerede Kragsten (S. 96, Fig. 14) med glatte Østender, men Sokkelled er ikke synlige (se ndf.). Over det sengotiske Korhvælv har Korets Overvægge, der ligesom begge Østgavle efter Sædvane er af raa Kampesten, sikkert fra første Færd staaet groft pudsede uden Spor af Fugebehandling. Denne Vægflade er blevet hvidkalket, og senere er i det mindste Østvæggen dækket af et tyndt Lag nogenlunde glittet Mørtel.

Foruden de hidtil nævnte Detailler findes i de senere Tilbygninger flere romanske Kvadre af særegen Udformning. Under Taarnets Sydvesthjørne sidder to Profilkvadre med Hulkant, der forneden ledsages af en svag Rundstav og Furer (S. 96, Fig. 24). Paa den bedst bevarede (25 cm br., 1231.) har Hulkanten løbet om det ene, nu brudte Hjørne. Den anden, lidt enklere profilerede er nu kun fragmentarisk, men et tilsvarende Brudstykke er indmuret nederst i Taarnbuens søndre Vange. Som Tærskelsten under Vaabenhusdøren, med Enderne skjult under Murvangerne, ligger en nu brudt Kvader med Skraakant og tæt under denne en Række fordybede, halvcirkelformede Smaafelter. Nederst i Østmuren sidder en tilsvarende, 144 cm lang Sten, hvis Skraakant løber om det ene Hjørne. Formodentlig har disse to Par Sten siddet i Apsisbuen eller tjent som Sokkelsten i Korbuen[15].

Tilbygninger og Ændringer. Det anselige, sengotiske *Taarn* fra o. 1500 er forneden af udflyttede romanske Kvadre, derover af gule Munkesten i Munkeskifte og indvendig med en Del Kridtsten. Taarnrummet, der ved en nyere Væg er afskilret til Materialrum, har spids Taarnbue og et vistnok fra første Færd fladbuet, men nu ret omdannet Sydvindue, og det overdækkes af et ottedelt Hvælv med Halvstensribber (ingen Overribber) og Trækhuller i Kapperne. Delvis indbygget i Nordmuren staar et Vindeltrappehus med fladbuet Under- og Overdør, rund Formstensspindel og Trappeloft af vandrette Binderstik. Det mørke Mellemstokværks Vægge er af raa Kamp. Klokkestokværket har til hvert Verdenshjørne to rundbuede, falsede Glamhuller. Af Gavlene er Østgavlen bevaret med Blændinger og 13 Kamtakker; af Takkerne staar kun de nordre i oprindelig Stand; de søndre og Topkammen, der nu har dobbelt Bredde, blev i ny Tid ødelagt ved Lynnedslag[15] og er fornyede med smaa Mursten; under de nederste Takker findes smaa Cirkelblændinger, under de andre syv Høj blændinger med halvrunde Tvillingbuer, stigende ind mod Midten. Vestgavlen er ommuret.

Vaabenhuset, foran Norddøren, er sikkert jævnaldrende med Taarnet. Murene er af Kamp og Munkesten. Døren synes efter det bevarede Inderparti at dømme at have været rundbuet. Den glatte Gavl er nymodens ommuret. I det

V. H. 1929

Fig. 10. Tømmerby. Apsiden og »Aristokrathovedet« (S. 165 og 166).

Indre har Vestvæggen fire, Østvæggen fem fladbuede Nicher, af hvilke den midterste er højere end de andre og omfatter et lille, nyt Vindue.

Fra samme Tid som Tilbygningerne stammer de vigtigste Ændringer af den romanske Bygning. Apsisrummet, der nu tjener som Sakristi, er afskilret fra Koret af en Munkestensmur, som har en fladbuet Dør Nord for Alteret. Koret overdækkes af et ottedelt *Hvælv* med Halvstensribber (ingen Overribber) og lave, stramt spændte Vægbuer, der i Hjørnerne hviler paa overpudsede, som Konsoller brugte Granitkvadre; af disse er den nordvestre en skraakantet Sokkelsten, den sydvestre har Hulkant, som stikker ind i Væggen; baade den sidstnævnte og de to i Østhjørnerne har desuden svage Skraafase paa Underkanten. Hvælvet er saa lavt indbygget, at dets søndre Skjoldbue overskærer Korets sengotiske, ret høje, spidsbuede og falsede Sydvindue, der synes at være bygget før Overhvælvningen. I Skibet findes et lignende, men bredere og rundbuet Vindue af sengotisk Præg, medens de tre andre, mindre Sydvinduer er fra nyere Tid. I alle Sydvinduerne sidder spidsbuede Støbejernsstel fra o. 1850; de romanske Vinduer har Træ-Karme. En fladbuet Niche paa Skibets Nordvæg (sml. Fig. 3) er maaske Rest af en Indgang til et Herskabspulpitur.

Bygningen staar med blanke Kvadermure og hvidkalkede Murstenspartier. Kalkningen omfatter ogsaa de over Tagene synlige Dele af den kvadermurede Korgavl og af den af raa Kampesten murede Triumfgavl. De stærkt omsatte Tagværker, af hvilke Skibets indeholder en Del gammelt Egetømmer, er teglhængte, med Trævindskeder paa Østgavlene. Taarnet nøjes med Cementtagsten. Kirken var tækket med Bly indtil 1799, da Kirkeejeren fik Kongens Tilladelse til at aftage Blyet mod at dække Kirken med Tegl[17]. I det Indre har Skibet Bjælkeloft.

KALKMALERIER

Endnu 1870 saas svage Spor af kalkmalede Dekorationer paa Apsidens Halvkuppelhvælv, bl. a. ophøjede Spor af en Glorieskive (Uldall). Her har formodentlig været en Majestasfremstilling fra romansk Tid. Ogsaa Korvæggene har været smykket med romanske Kalkmalerier, i det mindste Østvæggen, der paa Oversiden ses at være dækket af et tyndt Lag nogenlunde glittet Mørtel, som endnu har svage Farvespor, gult og sort. Dekorationerne er blevet overhvidtede allerede før Indbygningen af det gotiske Hvælv.

INVENTAR

Alterbord (Fig. 12), romansk, af Granit. Bordet, der er af sjælden Type, bestaar af Monolitplade (130 x 92 x 24—26 cm) med nedre Skraakant, hvilende paa fire Søjler, de forreste med ottekantede Skafter over firkantede

V. H. 1929

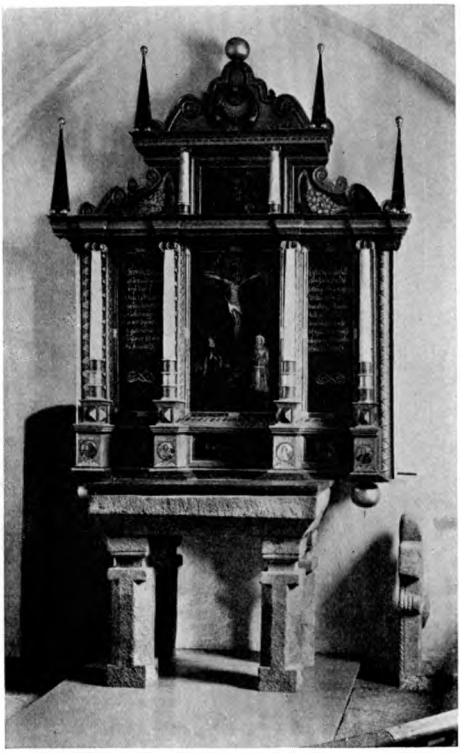
Fig. 11. Tømmerby. Tympanon med Drage, over nordre Dør (S. 167).

Baser, de bageste med runde Skafter uden Baser; alle Kapitælerne er formede som to flade, kvadratiske, af et Hulled skilte Plader, den øvre med kvartrund Underkant. *Helgengraven,* der efter Sædvane danner en aftrappet Fordybning, den øvre 22 x 15 cm og 3 cm dyb, den nedre 6x5 cm og 5 cm dyb, er tom og uden Laag.

†*Alter klæde* af stribet Atlask, nævnt 1693 (Rgsk.).

†*Messehagel* med Kniplingskors, nævnt 1693 (Rgsk.).

Altertavle (Fig. 12) i landlig Høj-Renaissance, fra o. 1600—10, af »Tømmerby-Snedkeren«, svarende til Vester-Torup (S. 151). Storstykket tredeles af fire glatte Søjler med Volutkapitæler under bladlagt »Abacus« og tre smalle Fodringe; Rammestykkerne bag Søjlerne har Bosser, Storfelternes Lister skæve Tandsnit. Gesimserne mangler Frise. Foran Topfeltet staar Smaasøjler, svarende til Storstykkets; Topvingerne, der er anbragte i Fyldingsprofiler, har Konturvolutter, ligesom Topornamentet, hvis Felt optages af en paasat Bladkrans. De oprindelige Storvinger er fjernede og erstattede af en bred, karnisprofileret Liste, hvoraf den sydlige bærer et malet Aarstal 1736; samme Aarstal staar paa Sydsiden af det sydligste Postamentfremspring, og fra dette Aar stammer sikkert de slanke Pyramidespir paa Gesimserne og Hængekuglerne, samt Tavlens Staffering, overvejende mørkt blaagraa, lidt Marmorering samt grønne og røde, delvis laserede Enkeltheder og lidt Guld, og dens naive Billeder, der er malede paa Træet, og hvis Figurer staar paa mørke Baggrunde: I Storfeltet en Korsfæstelsesgruppe med Jerusalem i Baggrunden, og i Topfeltet Opstandelsen; i Sidefelterne med gylden Kursiv paa sort Bund Nadverordene, hvorunder slyngede Pyntelinjer; i Postamentets Midtfelt: 2. Tim. 2, 8, i dets Sidefelter Spejlmonogram P M og et rundt Skjold med to

F,. M. 1938

Fig. 12. Tømmerby. Alter (S. 172).

E. M. 1938

Fig. 13. Tømmerby. Prædikestol (S. 175).

sammenstillede Vaabenmærker, Marsvin og Reedtz, henvisende til Kirkeejeren Peder Marsvin til Trudsholm og Hustru Regitze Sophie Holgersdatter. Paa Postamentfremspringenes Forsider er malet smaa Medailloner med Brystbilleder af Evangelisterne, hvorover deres Navne. I Topvingerne er der buttede Guirlander, og Bladkransen i Gavlfeltet fyldes af Straaler, hvorover Jahves Navn med hebraiske Bogstaver. Tavlen blev istandsat og Farverne renset 1930[18].

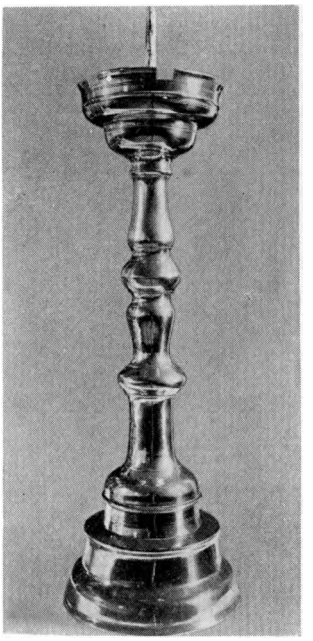
Altersølv. Kalk, omstøbt og forbedret 1698 hos Hans Clausen, Guldsmed i Aalborg (Rgsk.), med Bæger fra ny Tid. Foden har seks Tunger, Skaftet er sekskantet; den fladtrykte Knop med snoet Kant har seks halvrunde Bukler foroven og forneden med graverede Blade og Punktlinjer; under Foden den nævnte Aalborg-Mesters Mærke, to Gange gentaget (Olrik 508). Samtidig *Disk* med samme Mestermærke; paa Undersiden graveret Skriveskrift: »Forbedret Ao 1725 wed Præsten Hr. Henrich Jespersen«. *Sygekalk* fra o. 1850, 12 cm høj med rund, riflet Knop. Under Bunden Oblatgemme, hvorpaa Mestermærke H N S.—1693 nævnes en lille †Kalk af Tin, og 1697 en †Sygekalk af Sølv »til begge Sogne« (Rgsk.). †*Tinflaske* paa $^1/_2$ Pund, nævnt 1693; 1699 lavedes en ny paa $1^1/_2$ Pund af en gammel Tinkalk og -disk (Rgsk.).

Alterstager (Fig. 14) fra o. 1600 (sml. Vestløs fra 1588 S. 202), 61—62 cm høje, med slanke, balusterprofilerede Skafter og Lyseskaale med krenelerede Kanter. I Sakristiet ligger to *Lysesakse* af Jern, den ene fra o. 1700, 31 cm lang, den anden fra o. 1800, 17,5 cm lang.

Som *Alterkrucifiks* benyttes et Krucifiks af Bly, fra 1700'erne, som tidligere har hørt til et Kisteudstyr. Figuren, 25 cm høj, hænger dybt i Armene og har Lændeklæde, der fastholdes af en Snor; ved Korsets Fod et Kranie.

†*Kobberpotte,* til at hente Ild i og †*Messeklokke,* nævnt 1693 (Rgsk.).

**Regnebrædt* til Optælling af Nadvergæster, fra 1695, af Fyr, cirkelrundt med Tællehullerne ordnet i tre koncentriske Cirkler og i Midten en Karvesnitroset; paa Bagsiden indskaaret 1695. Siden 1877 i Nationalmuseet.

V. H. 1929

Fig. 14. Tømmerby, Alterstage (S. 175).

Font (Fig. 15), romansk, af Granit, beslægtet med Vust (S. 160); Kummen, 78 cm i Tvm., er halvkugleformet og foroven attisk profileret; Afløb midt i Bunden. Ogsaa Foden, hvis Plan er firsidet, har foroven attisk Profilering og paa Hjørneafskæringerne slanke, nedad tilspidsende Rundstave. Paa de to Sider er Relieffer, mod Syd: Fablen om Storken og Ræven, hvor Storken drikker Suppe af en høj, snæver Krukke, mod Vest: en Løve med udstrakt Tunge og Halen oprullet over Ryggen. Siderne mod Nord og Øst har Tvillingbueslag med svært Kugle-kapitæl paa Midtsøjlen. †*Fontelaag,* »i pyramidal Form« fandtes endnu 1912[19].

Fad, nyt, glat. Ophængt i Apsiden findes det gamle *Fad* fra 1697, af Tin, 41 cm i Tvm.; paa Randen er graveret »Tømerbye Kirckis Funte Fad 1697« mellem to Palmegrene samt stemplet Aalborgs Mærke, hvorover et Kløverblad med Mestermærke F P S 85.

Prædikestol (Fig. 13) i Høj-Renaissance, fra Begyndelsen af 1600'erne, af »Tømmerby-Snedkeren«, malet 1609. Efterligning af Tistedstolen, med tresidet Karnapfremspring. I de seks Storfelter er Arkader med vekslende Bueslagdetailler. Paa Hjørnerne staar Søjler med Æggestavkapitæler og Prydbæltekartoucher, hvori Diademhoveder og et enkelt Djævlehoved; Rammeværket bag Søjlerne er smykket med Kassetteværk, hvis lange Ruder er bladfyldte. I de rigt udskaarne Postamentfelter findes Kassetteværkskartoucher med de fire Evangelister ledsaget af deres Tegn; Marcus, Lucas og Matthæus sidder ved Skriveborde paa Baggrund af Bygninger og Træer, medens Johannes, bag hvem der

kun er et enkelt Træ, holder sin Bog paa Knæet; de to resterende Felter har tilsvarende Kartoucher med Blade og Midtroset. To Englehoveder af Tisted-type, som har haft Plads under Postamenthjørnerne, er nu anbragt under Epitaf 3. Hængestykkerne er gaaet tabt. Samtidig sekssidet Himmel, hvis Hænge- og Topstykker har Konturvolutter med Midtrosetter. 1937 fremdroges og fornyedes[20] en oprindelig broget Renaissancestaffering med Farver i rødt, grønt, hvidt, Guld og Okker; Søjleskafterne er blaaligt marmorerede; paa den øverste og nederste Postamentliste findes en Række Sølvruder paa rødt (sml. f. Eks. Kettrup). I Storfelterne lyse Malerier, rolige, troskyldige, ret stive Kvindefigurer, forestillende Dyderne: 1) Haabet med Anker (ikke oprindelig, sikkert fornyet o. 1840), 2) Fides (Troen) med Kors og Kalk, Ansigtet vist opmalet, 3) Caritas (Kærlighed) med to Børn, 4) Patientia (Taalmod) med Palmegrene og Lam, 5) Iustitia (Retfærdighed) med Øjenbind, Sværd og Vægt, 6) Temperantia (Maadehold) skænkende Vand i et Glas; graa Himmel og Træer danner Baggrund for Figurerne. I Frisefeltet en Indskrift med Versaler og Fraktur: »Anno D(omi)ni 1609« samt Esa. 8. Paa Himlens Frise med Fraktur Jerem. 5, 20.

Stolestader, aabne, fra 1800'erne, men Efterligning af Renaissancestader med Trekantgavle, hvori Hvirvelroset, og med tre Lysetoppe.

†*Skriftestol.* 1698 fik Drejer Christen Christensen i Torup Betaling for at dreje 8 Knapper og 18 smaa Stolper til den nye Skriftestol (Rgsk.).

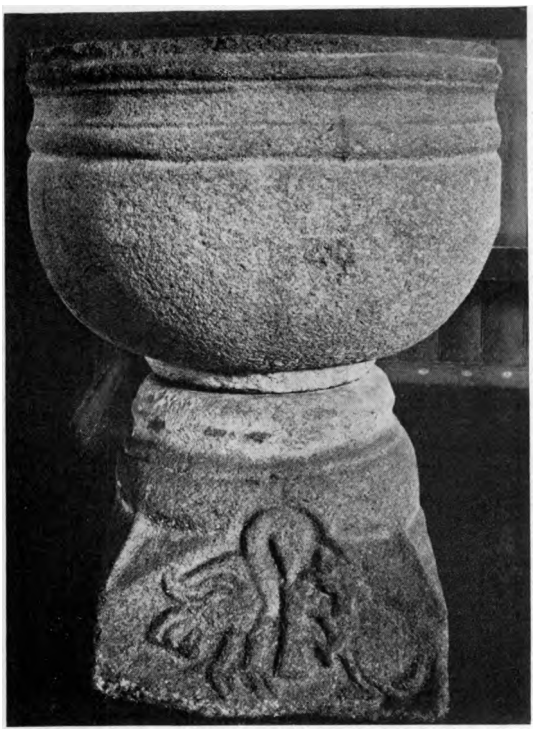
Brudeskammel 1748, af Fyr, 121 x 16 cm, paa Plankeben. Oversiden er betrukket med Gyldenlæder, Træet graamalet; paa Undersiden sort Kursiv: »Tømmerbye Sogns Brude Skammel, foræret af Degnen Søren Læth 1748« (sml. Lild S. 188).

Dørfløje. 1) O. 1700. I Sakristidøren, fra Koret, fladbuet, sammenholdt af vandrette Jernskinner. Paa Døren var tidligere en nu overmalet Indskrift: »Tager Ord med Eder og omvender Eder til Herren. — Gak hen og bete Dig for Præsten«[21].

2) (Sml. Fig. 18) 1700'erne, i Skillevæggen under Taarnbuen, med zigzag-lagte Brædder.

3) O. 1800, foran Skibets Norddør, med firkantet, lodret riflet Spejl i nedre Fylding og glat Spejl med reliefskaaret Midtroset i øvre; Gangjernene, der ender i Liljeblomster og har en C-bøjle nærmest Hængslerne, er prydet med en fordybet Zigzaglinje.

Klokke[22]. 1487. Minuskler mellem to ophøjede Linjer ved Slagringen: »Alpha et o, D(eus) (e)t ho(m)o anxiiix anno D(omi)ni millesimo qvadringentesi(m)o octoagesi(m)o septi(m)o« (»Alfa og O(mega), Gud og Menneske, anxiiix(?), i Herrens Aar 1487«). Paa Klokkelegemet Støberens Sigil, 2,5 cm, to Gange gentaget. Tvm. 89 cm (Uldall 106).

V. H. 1929

Fig. 15. Tømmerby. Font (S. 175).

E. M. 1938

Fig. 16. Tømmerby. Gravsten (S. 179).

GRAVMINDER

Epitafier. 1) 1721. Peder Pedersen Clementin. Graa Kalksten, 103 x 78 cm, med rundt Indskriftfelt i Bladramme; i Hjørnerne basunblæsende Engle (sml. tilsvarende paa Fig. 18), der holder et Hængeklæde med Skrift imellem sig. Reliefhugningerne har været forgyldte, Skriftbunden sort. Fordybet, nu temmelig udslidt Kursiv, med Spor af Forgyldning, over Peder Pedersen Clementin, født i Aalborg 20. Juli 1678 som Søn af Peder Pedersen og [Bente] Jensdatter; [Kapellan] ved S. Budolphi Menighed i Aalborg 1703—1709, Præst ved Tømmerbye og Lild Menigheder 1709, gift 1710 med Karen Fogh, død □ (sml. Epitaf 2), Provst i Vester-Han Herred 1713, død 27. Marts 1721; begravet 7. April 1721 [i en muret Begravelse under Taarnet], som Kirkens Patron Otte Marsvin havde »consecreret til hans og Arvingers døde Beens Roe og Hvile«. Epitafiet er nu indmuret i Skibets Nordmur.

2) O. 1756. Henrik Nielsen Jespersen. Trætavle med Rokokoornamenter; Indskriftfeltet, der foroven og forneden afsluttes af Bueslag og omgives af en Profilramme, flankeres af to Kvindefigurer: Troen, med Kors, og Haabet, med afbrudt Anker; foroven en usymmetrisk Rokokokartouche mellem to Vaser, forneden tilsvarende symmetrisk Hængeværk. Indskriften, gylden Kursiv

paa sort Bund, meddeler, at Epitafiet er opsat til Æreminde for Henrich Nielsen Jesperson, Sognepræst til Tømmerbye og Lild, født i Aalborg 23. Dec. 1684, befordret til Kiøbenhavns Universitet 1704, besøgte udenlandske Akademier 1714—19, kaldet ved velbyrdige Otto Marsviin, gift med sin salig Formands Mag. Peder Clementins Enke Karen Fogh (tre Døtre), død i sit 72. Aar 13. Maj 1756. I Topkartouchen: »Tota vita discendum est mori« (»hele Livet er en Lære i at dø«). Snitværket staar med sin gamle Staffering, Marmorering paa Profilrammen, Guld paa Lister, Figurer og Ornamenter. Paa Skibets Nordvæg.

3) 1774. Thomas Praem og Hustru, sat af deres ældste Søn. Trætavle i landlig Rokoko omgivet af Profilramme, der foroven har Form som et fladt Bueslag; til Siderne kannelerede Søjler med Bladkapitæler og herover store, paasatte Dobbeltrosetter. Paa Bueslaget en Rokokokartouche, flankeret af uforholdsmæssig store, basunblæsende Engle, forneden Hængestykke i Rokoko; under Søjlepostamenterne to Englehoveder af Tistedtype, som nævnt stammende fra Prædikestolen. Sortmalet Kursiv paa marmoreret Bund: »I denne Kirke Begravelse hvile mine salige Forældre Consistorial-Assessor og Provst Thomas Praem og Anna Bagger, som ejede Tømmerbye og Lild Kirker og kaldede mig deres ældste Søn Ole Bagger Praem, født paa Christiansand i Norge 8. Aug. 1721 at være Sognepræst for Tømmerbye og Lild Meenigheder, hvor jeg og i Herrens Navn blev Præst Ao 1753«; 1769 Consistorialraad, 1773 Provst i Vester-Han Herred, død□. Gift 1) 8. April 1755 med Jomfru Kirstine Marie Røring, Datter af Sorenskriver i Øvre Rømerige, »hun gik til sin Evige Siele-Mand i Hendes femte Barselseng« 20. April 1761 og hviler her med sin første lille Datter »i Begravelset«. 2) 20. Juni 1770 med Jomfru Cristence Hauch, født paa Aalborg Slot, Datter af Kammeraad og Amtsforvalter Hauch, »hun gik ligeledes til sin Siele-Brudgom i sin første Barsel-Seng« 21. Nov. 1771 med en dødfødt Datter. 3) 19. Marts 1773 med Elisabeth Catrine Wold, som var født i Norge paa Ballerøe, Datter af resid. Kapellan til Haslund, »hun lever, Herren skee Tak, med mig endnu, og med hende har ingen Børn haft«, dødd]. I første Ægteskab fem Børn: Giedschen, som gik hjem fire Dage efter Fødselen, Anna gift med Sognepræst til Hornum og Snæbum Daniel Hopp, Giedschen gift med Hr. Jens Chr. Kirketerp i Thisted, Hr. Edvardt Røring Praem kaldet af mig at være Adjunctus og Successor, Birgitte Dorthea gift med Sognepræst til Als, Viborg Stift, Hr. Thøger Lassen Hauggaard.

»Jeg præked' det Guds Lam, som bar ald Werdens Synder,
Henviiste Hver til Ham og raabte: Eder schynder
Med ald Jer Synd og Nød til den Korsfæstede,
Som for Jer Synd var død, Hand Jer forsonede;
Giv Jer ham gandske hen, Som Eder elschede
Og elscher Ham igien, Saa blir I Salige;

P. N. 1916

Fig. 17. Tømmerby. Gravsten(?) (S. 180).

V. H. 1929

Fig. 18. Tømmerby. Topstykke 1721 fra Gravgitter (S. 181) samt Gravsten over Xander Nielsen Crystalsin, død 1705 (S. 180).

Paa denne Klippe-Grund Jeg selv har salig bygt,
Derpaa i sidste Stund hensover jeg og trygt.
Herre Jesu! Jeg da Dig befaler alle Mine,
Sank Dem hos Dig med mig alt for din Død og Pine
Amen«.

»Kierup Præstegaard 6. Aug. 1774 til Afmindelse for Efterslægten bekaastet og opsat af Ole Bagger Praem«. Skrifttavlen har bevaret sin oprindelige Staffering. I Topkartouchen er malet den Korsfæstede og Præsten samt hans tre Koner med Navneangivelser. Paa Skibets Nordvæg.

†*Epitaf.* »Paa Muren i Altergulvet findes opsat en gammel malet Tavle, hvorpaa staar Christi Opstandelses Historie. Paa den ene Side af Graven sidder en gammel Præst med sine 3 Sønner, alle i præstelig Dragt, paa et Hynde. Paa den anden Side en gammel Kone med 2 Døtre, ogsaa paa et Hynde, alle med sammenlagte og oprakte Hænder. Hvad for en Præst der har ladet samme Tavle opsætte, vides ej af nogen« (Thura).

Gravsten. 1) O. 1200 (Fig. 16). Romansk, af Granit, o. 120 cm høj, Gavlsten til et Monument af Type som »Bispegraven« i Sjørrind (Hundborg Hrd.). Stenens Form minder om en romansk Korsarm; under de afstumpede »Tværarme« er der paa Smalsiderne et lille, halvrundt Fremspring. Paa Forsiden, over et Afsæt til Gravmælets nu forsvundne vandrette Sten ses et Mands-

hoved i kraftigt Relief, med kuglerunde Øjne og med Skæg, der strækker sig fra Næseroden til Tindingerne (sml. nordre Hoved paa Apsis (Fig. 6). Fra Issen udgaar en oprakt højre Arm, hvis Haand mellem Tommel- og Pegefinger holder en rund Skive, sikkert en Nadveroblat. I Haandfladen er ristet et Hammerkors, paa Ærmet Ordet REX med fordybede Majuskler og mellem Armen og Kanten : DEXTERA DEI (»Konge«, »Guds højre«), efterfulgt af et Hammerkors. Indskriften indeholder ikke mindre end tre forskellige E-Former, latinsk, aabent buet og lukket buet; A mangler Tværstav, X har Form som et Z. Paa Bagsiden er der indenfor de store, runde Flige indristet en Løve med frontalt Hoved og derover Majuskler LVC ~ (Tydning uvis); midt i Dyrets Krop et ret dybt Hul. Paa Smalsiden er der langs den ene af Bagkanterne hugget en delvis dobbelt Tovstav, som dog kun naar op til Tværarmen. (Løffler: Gravsten Tab. XVII, 89). 1809 laa Stenen sammen med tre andre paa Kirkegaarden, brudt i to Stykker, men »før Kirkens Reparation for omtrent 6 Aar siden« skal den have siddet indmuret i Vaabenhuset (Præsteindb. 1809). 1880 genfandtes den i en Gaard i Sognet; efter en Tid at have staaet udenfor Apsis er den nu nedsat i Korgulvet syd for Alteret.

2) (Fig. 17), romansk, af Granit, o. 130 cm høj, opretstaaende, af meget usædvanlig Form. Over en firkantet Plint er Stenpillen ottekantet, medens dens øverste Del tøndeagtigt rundet og kronet af en Rundstav med fire opadvendte Hjørneknopper omkring en Topkugle, i hvis Overside et ret dybt Hul. Hveranden af det polygonale Afsnits Sider er dekoreret, en med et Rudemønster i Relief, en anden med et Kors, hvorover og hvorunder to runde Skiver, og to med indristede Spiralranker, den ene udgaaende fra en rund Skive. Foroven afsluttes de ornamenterede Sider af en lille Halvcirkel med opadvendte Spidser. 1809 laa Stenen paa Kirkegaarden, men skulde tidligere have staaet ved Kirkedøren (Præsteindberetning). Nu er den opstillet i Vaabenhuset.

3) (Fig. 18) O. 1705. Xander Nielsøn Crystalsin, født i Nyekiøbing i Siæland 1657, deponerede fra Roeschild Skole 1678, Collega i Nyekiøbing Skole 1679, attesterede i Kiøbenhauen 1683, Capellan i Asnes i Sæland i 5 Aar, Skibspræst paa Hs. kgl. Maj. Orlogsflode 6 Aar, Sognepræst for Tømmerbye og Lild i 9½ Aar, gift paa 10de Aar med Karen Hansdatter Vifvel, »fire yndige Sønners Fader, af hvilke ikkun een igienlever«, død i Kierup Præstegaard 7. Jan. 1705 i sit 48. Aar. Graa Kalksten, 202 x 133 cm, med oval Bladkrans og Hjørneblomster i fladt Relief paa fordybet, rektangulær Bund. Laa oprindelig i Altergulvet sammen med Nr. 4 (Thura); nu indsat i Skibets Vestvæg.

4) Over Pastor Crystalsins tre Sønner og en Brodersøn. Ølandsk Kalksten, 104 x 150 cm med fordybet Versalskrift i Stenens Længderetning. Stenen, der nu (sml. Nr. 3) er indsat i Skibets Vestvæg, dækkes delvis af Orgelpulpituret; læseligt er: »Her X N S C — 3 Sønner — og — 1 Brodersøn — 1705«.

Kisteplade. Elisabeth Catrine Wold, død 1799 (se Epitaf 3). Af Bly, oval, Fragment med graveret Skriveskrift: »... 1773 me...Praem ... 1799 ... Og disse skylde hende herfor stor Agtelse og Kiærlighed. Den ene Søn lod hende begrave og sette denne Gravskrift«; herunder rosende Indskrift og forneden Kranie over korslagte Dødningeben. Henlagt i Sakristiet.

†*Kisteplade.* Peder Pedersen Clementin, med Indskrift (af lignende Indhold som Epitaf Nr. 1) paa Dansk og Latin, gengivet hos Thura.

Kistekrucifiks, se Alterkrucifiks S. 175.

†*Begravelse.* En Del af Taarnet var endnu 1870 indrettet til Begravelse for Familien Praem (Uldall, sml. Epitaf 1). I Halvfjerdserne blev Kisterne nedsat i Kirkegaarden og Begravelsen tilmuret[23].

Et udskaaret *Topstykke* (Fig. 18), formodentlig til en Gitterskranke, har sikkert hørt til Begravelsen; et Skjold i Draperi med to basunblæsende Engle (sml. tilsvarende paa Epitaf 1) som Skjoldholdere, flankeret af gennembrudt Bladværk. I Skjoldet er i lavt Relief skaaret et snørklet Spejlmonogram, der vistnok skal opløses P. P. C. (ell. P. P. K.) henvisende til Provst Peder Pedersen Clementin, samt Aarstallet 1721.

KILDER OG HENVISNINGER

Regnskaber 1677, 1686—99; Topografica 1743 (LA. Viborg). — Præsteindberetning 1809 (NM). — Museumsindberetninger af J. Magnus-Petersen og C. Engelhardt 1880, C. A. Jensen og V. Hermansen 1929. Revideret af C. A. J. og E. M. 1938.

F. Uldall. Aarbøger. 1894. S. 243 (Vinduer), 1896. S. 243 f. (Tidsbestemmelse). A. Marschall: Tømmerby Kirke, i AarbThisted. 1912. S. 37—52. — Chr. Heilskov: Personalhistoriske Indskrifter fra Vester-Hanherred, i AarbThisted. 1923. S. 467.

Thura: Beskrivelse S. 399—411. — S. Abildgaards Dagbøger V. 1770. (paa Omslagets Inderside). — Høyens Notebøger XV. 1833. S. 74. — F. Uldall: Optegnelser om de danske Landsbykirker I. 1870. S. 245.

[1] Resens Atlas, Uldall 186 fol. VI, 52 f., Pontoppidan: Danske Atlas V. 1769. S. 315., Abildgaards Dagbøger V. [2] »Possessio nostra in tymberby mare sunt x atting et unum quodque valet marca auri«. [3] Ældste danske Archivregistraturer III, 158, 159. [4] Danske Magazin 4. R. II, 323. [5] Matriklen 1664 med Tilføjelser; sml. J. Bircherods Dagbøger 10. Nov. 1699. [6] En udførlig Fortegnelse over Kirkens senere Ejere findes hos Marschall S. 49 ff. [7] Trap V[4], 253, sml. SamlJyHT 5. Række II, 84, 241. [8] Kirkehist. Saml. 3. R. II, 104. [9] Danske Sagn III, 12. [10] Peder Dyrskjøts Breve i SamlJyHT. III, 235, 246. Resen (Uldall 186 fol.) VI, 52 f., Abildgaards Dagbøger V, Danske Sagn III, 10, 11. [11] Molbechs Udgave S. 365. [12] Naar en Hane bliver ældgammel, kan den lægge et Æg, hvoraf Basilisken udruges; den har saa skarpe Øjne, at den »splittes«, naar den ser sit eget Spejlbillede; ligeledes splittes den, hvis et Menneske ser den først; faar den derimod først Øje paa Mennesket, splittes det (H. F. Feilberg: Ordbog over jyske Almuesmål I, 53). [13] Resen (Uldall 186 fol.) VI, 52, »over den østlige(!) Indgang«. [14] Høyens Notebøger XV, 74. [15] En med Side 96 Fig. 24 beslægtet Profdsten findes i Hjaremaal (Hillerslev Hrd.). — Ved Gaarden Fuglsang i Sognet

laa 1912 »en meget smuk Vinduesoverligger« (Marschall S. 52); forgæves eftersøgt 1938 [16] Marschall S. 48. [17] Smst. S. 50. [18] Af Maler Albert Elmstedt. [19] Marschall S. 46. [20] Af Maler Johs. Th. Madsen. [21] Marschall S. 47. [22] Ifølge et Sagn skulde Klokken oprindelig være bestemt til Stormklokke i København, men da den ved Støbningen slog en Revne, blev den sendt til Tømmerby. At dette Sagn ikke bygger paa en virkelig Tildragelse, fremgaar af, at Klokkestøberen kun har virket i Nørrejylland (Marschall S. 48). [23] Marschall S. 45.

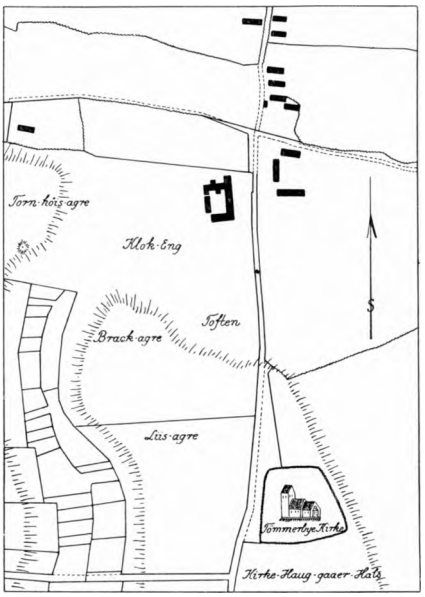

Fig. 19. Tømmerby 1798.